

16. Yüzyıl Klâsik Türk Şiirinde İslamî Motifler Çerçevesinde İki Sayısı

Meltem KIZMAZ*

Özet

Bir dilin söz varlıkları arasında önemli bir yere sahip olan sayılar; zamanla inanış, düşünce, bilim, mitoloji, sosyal hayat gibi birçok alanda farklı anlamlar kazanmıştır. Bu anlam katmanları çeşitli vesilelerle edebiyata da yansır. Soyut olmalarından ötürü şaire/yazara geniş anlatım imkânları sağlayan sayılar, klâsik Türk şiirinde de şairler tarafından sıkça kullanılan unsurlardandır. Bu çalışmada 16. yüzyıl divanlarından derlenen beyitlerde geçen iki sayısının İslamî motifler çerçevesinde şiirlerde kullanımı ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: 16. yüzyıl, klâsik Türk şiiri, sayılar, iki.

The Number '2' in 16. Century Classical Turkish Poetry in The Frame of Islamic Themes**Abstract**

Overtime, having an important position in a language, numbers have modified to different meanings in a plenty of areas, such as belief, thought, science, mythology and social life. These meaning variations have also reflected on literature. Numbers which ensure a wide range of expression possibilities for poets and writers via their intangibility have often been used by poets in Classical Turkish Poetry. In this study, using of the number '2' in the frame of Islamic themes in 16. Century collected poems has been handled.

Key words: 16. century, Classical Turkish Poetry, numbers, two.

Giriş

Sayılar, bir dilin farklı alanlarında kullanılan ve de çeşitli anlamları barındıran soyut unsurlarındandır. Bu unsurlar günlük hayatta, kültürde, ilimde, felsefede, mitolojide, inanışlarda yani geniş bir yelpazede, sadece sayma aracı olarak kullanılmanın ötesinde zamanla metafizik yorumlamalar için de araç olmuştur. Nitekim bu metafizik çağrışımların kaynağını Bentley şu şekilde ifade eder: “Binlerce yıl önce dinle bilim arasında henüz bir ayırım yokken, evreni anlamının anahtarı sayıların elindeydi. (...) O zamanlar yaygın olarak, bu sayıların

* Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi

Tanrı'nın gizemli tasarımına işaret ettiğine inanılırdı. Bu sayıların anlaşılması demek, varoluşun kumaşına dokunmuş ilahi mesajların okunması demektir." (Bentley, 2011: IX-X)

Böylece sayıları anlamlandırma çabası çok eski dönemlerden beri insanların önemli uğraşları arasında yerini almıştır. Pythagoras (ö. M.Ö. 500), Plotinus (ö. 270), Augustine (ö. 430), İbnü'l Arabi (ö. 1240) gibi mütefekkirler, sayıların metafizik anlamları konusunda görüş ve değerlendirmelerde bulunan isimlerdendir. Bu şahsiyetler, sayıların Yaratıcı ile âlem arasında bir kanal olduğu düşüncesindedirler. "*Pisagor'un "sayılar bilimi ilâhî güçler bilimi demektir" sözü Antik Yunan'da nümerolojinin çıkış noktasını belirtmesi açısından manidardır.*" (Tan, 2013) İbnü'l Arabî'ye göre ise "*sayı, ilahî hazrette bilkuvve mevcut ilahî bir sırdır. Bu sırra muttali olup onunla amel edene sayının sırları, ruhları ve menzilleri açılır.*" (Küçük, 2009) Böylelikle pozitif bilimlerde "değer" olarak kullanılan sayılar, metafizik boyutlarda da anlamlandırılmaya ve yorumlanmaya çalışılmıştır.

Bu anlayışın neticesinde sayılar, bir milletin kültürel donanımını en iyi şekilde yansıttığı edebiyatta da kendisine yer edinmiştir. Türk edebiyatında; mitlerde (dokuz dallı ağacın varlığı), masallarda (bir varmış bir yokmuş formeli), destanlarda (Oğuz'un iki eşinden üçer oğlunun olması), halk hikâyelerinde (üç gün üç gece düğün yapılması) ve şiirlerde birçok örneği bulunan sayılar, Türk edebiyatının devirlerinden biri olan ve yaklaşık altı asır varlığını sürdüren klâsik Türk edebiyatında da geleneğin, ilmin, metafiziğin gerektirdiği ölçüde şiirlerde kullanılmıştır.

Tevhid inancını yansıtan bir sayısı, halk inanışları arasında önemli bir yere sahip olan üçleme geleneği dolayısıyla üç sayısı, kâinatın özünü oluşturan hava, su, toprak ve ateşi tanımlayan dört unsur, evren tanımlamaları içerisinde yer alan altı cihet, genellikle âşıklığın ispatı amacıyla kullanılan yedi kat gök, yedi kat yer ve yedi deniz... gibi örnekler, sayı kullanımlarının klâsik Türk şiirinde önemli bir yekûn tuttuğunu göstermektedir.

Bu örneklemelerin tek bir sayı etrafında bile çoğaltılması mümkündür. Nitekim divanlarda oldukça sık geçen iki sayısı kısaca özetlenecek olursa; bu sayının kullanımının geleneğe uygun olarak âşık-mâşuk-aşk üçgeninde yoğunlaşmış olduğu söylenilebilir. Âşığın kanlı gözyaşlarını akıttığı ve duygularını yansıttığı iki gözü, çektiği mihnetle iki bükülmüş boyu, zayıflıktan adeta tarağa dönmüş iki eli âşığın vasıflarını ve halini en iyi şekilde yansıtır. Yine mâşuğun âşığı büyüleyen hatta âşığın canına kasteden gözleri, kirpikleri ve kaşları, yüzünün iki yanından sarkan saçları, âşığa âb-ı hayatı bahşeden dudakları, parlaklığıyla güneşi kışkırtan yanakları ve daha birçok güzellik unsuru da iki sayısının kullanılmasıyla ifade edilmiştir.

Klâsik Türk şiirinde sıklıkla birlikte anılan kişi ve varlıklardan bazıları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, Mecnun ve Ferhat, gönül ve can, ay ve güneştir. Bunların yanı sıra günlük kullanımlar dâhilinde kalıplaşmış ifadelerde de bu sayıdan yararlanılır. Yaşlılıktan ya da çekilen çileden ötürü kaddin iki kat olması, yani bükülmesi, sevgilinin geçişini seyr etmek için tabiata ait unsurların hüsn-i talil sanatı aracılığıyla yolun iki yanına düzölmüş âşıklar olarak değerlendirilmesi gibi örneklerle bu kullanımın çerçevesi genişletilebilir.

“Her şey zıddıyla kâimdir” anlayışı, Çin mitolojisi anlatılarına dayanan Yin ve Yang’ın felsefesi ve İslam dininde her şeyin tamamlayıcısı ile birlikte yaratıldığını bildiren ayetler gibi birçok farklı pencereden yorumlanan ikililerden olan sağ-sol, dünya-ukba, zemin-asuman, zâhir-bâtın, yağ-bal gibi varlıkların beyitlerde sıkça kullanıldığı söylenilebilir.

Yine dilin zenginlikleri kapsamında dünyanın geçiciliğini vurgulamak için “iki günlük” tamlamasının yaygın bir şekilde kullanımı; güvensizlik telkin eden insanların takındığı tavrı yansıtan “ikiyüzlü” sıfatı; bir çöplükte iki horoz ötmeyiz, bir koltuğa iki karpuz sığmaz, bir elin nesi var iki elin sesi var gibi atasözleri; birinin bir dediğini iki etmemek, bir daha yaparsam iki olsun gibi deyim ve kalıp sözlerin oluşumunda da bu sayıdan yararlanılır.

Bu çalışmada bir makalenin sınırlarını aşmamak kaygısıyla 16. yüzyıl divanlarında kullanılan sayılardan yalnızca iki sayısı İslamî motifler çerçevesinde ele alınacaktır. Çünkü birçok şaire ilham olan bu sayı, klâsik Türk şiirinde birbirinden farklı birçok anlamda kullanılmış, birbirinden farklı birçok mefhumu karşılamıştır.

İslamî Motifler Çerçevesinde İki Sayısı

Klâsik Türk şiirinin muhteva kaynakları arasında önemli bir yere sahip olan İslam ve tasavvuf çerçevesinde iki, dü, sâni, -eyn kelime ve ekleriyle ifade edilen iki sayısının, çeşitli vesilelerle birçok konu ve kavramın anlatımında kullanıldığı söylenebilir. Bu kullanımlar müstakil nazım şekilleriyle örneklenebileceği gibi beyitlerde de örneklendirilebilir.

İki sayısının kullanıldığı konu ve kavramlardan ilki **ikiliktir**. Tek Tanrı inancı etrafında temellendirilen İslam dininin ilk şartı, kelime-i şehâdet getirmektir. Burada Allah’ın şeksiz şüphesiz bir ve tek olduğu vurgulanır. Allah’a ortak koşulması, Bir’in haricinde herhangi bir şeye ilahî vasıfların yüklenmesi yani ikilik, şirk olarak kabul edilir. İslam dininin kutsal kitabı Kur’an’da bu konu ile ilgili ayetler geçmektedir. Bunlardan birisi şu şekildedir: “Allah, şöyle dedi: “İki ilâh edinmeyin. O, ancak tek ilâhtır. O hâlde, yalnız benden korkun.” (Nahl 16/51)

Tasavvufta da “Hak ile halkı ayrı görmek yolundaki ikilik şirk olarak kabul görülür. Allah’ın emirlerine itaat hususunda Müslümanın gizli şirkten kaçınması emredilir.” (Pala,

2010: 433) Buna göre tasavvuf yoluna giren birisi, nefsinin kusurlarından arınarak Bir'den gayrı gördüğü her şeyi istisnasız Bir'le bütünleştirmelidir. Burada vahdet-i vücut ve vahdet-i şühûd felsefeleri de hatırlanabilir. Nitekim vahdet-i vücut savunucularına göre *Allah, her şeydir*, vahdet-i şühûda göre ise *her şey Allah'tandır*. Yaratılmış olan her şey Allah'ın sıfatlarının dünya üzerinde çeşitli şekillerde yansımasıdır. Bu düşünce ve inanış şiirle şu şekilde ifade edilir:

İkilik şirkdür gel ey gönül geç ferd ü yektâ ol
Koyuban mâsivâyı lâ ile meşgûl-i illâ ol

Hayretî (G. 243/1)

Şaire göre esas olan, ikilik konusunun felsefî yönü değil Bir'liğe ermenin verdiği muhabbetir. Bu keyfiyeti benimseyen şair, kendinden geçer. Bütün varlıktan ve varından geçmek, ikilikten geçmek olarak yorumlanabilir.

İkilikten geçmişüz birlige irdük zâhidâ
'Iş ile kardaş okışduk kan yalaşduk câm ile

Revânî (G. 353/4)

İkilikten ferd olmak da ikilikten geçmek anlamındadır. Dolayısıyla bu hale bürünen âşık, çevresindeki her şeyden sıyrılmıştır. Aşağıdaki beyitte Hayalî, felekten yana dert çekmemiş, yine ondan herhangi bir beklenti içine girmemiştir. Nefsinin mücadelesinden ve düşmanlarından soyutlanıp ikilikten kurtulmuştur.

Ne gerdûndan sitem çektim ne ahterden melâlim var
İkilikten bugün ferdem ne hasm ü ne cidâlim var

Hayâlî (G. 141/1)

Klâsik Türk şiirinde ikilik genel bir kavram olarak kullanılırken Bir'i iki gören, şaşkı ya da şaşkın olarak vasıflandırılan insanlardan da bahsedilir. Bu kullanımda olumsuz eleştiri baskındır. Ehl-i tasavvufa göre "Bir" dışında herhangi bir şey görenler ancak asılsız iddia sahipleridirler. Onların bu tutumları kusur olarak algılanır.

'Işk birdür iki görse tan mı anı müdde'î
İkilikten giçmeye dünyâyâ şaşkı gelmişe

Muhibbî (G. 2450/4)

Tasavvufî yaşantı içerisinde Allah'la bütünleşmeye çalışan müritlerin gözünde aşk da âşık da mâşuk da birdir. Bütün bunları birbirinden ayırmak ve farklı görmek şaşkıların yani tasavvufî terbiyeden geçmemiş insanların sergiledikleri bir tavidir.

Âşık u ma'sûk birdir iki görür müdde'î

Nice bir ta'lim edem dünyaya şaşmış

Hayâlî (G. 494/3)

Yukarıdaki beyitte sözü edilen şaşmış yani tasavvuf terbiyesinden geçmemiş insanlar, biri iki görmeye devam ettikçe kesretteki vahdete eremedikleri için muhabbetten de yoksun kalırlar. Bu insanlar hâle yabancı oldukları için âşıklar arasına da kabul edilmezler.

Şaşurur halkı vü kesretten ne hazz olur deyü

Hazz olunmaz biri iki gören ahvel girmesün

Taşlıcalı Yahyâ (G. 343/5)

İslamî çerçevede değerlendirilebilecek bir diğer konu da ölümden sonra tekrar bir hayatın yaşanacağına inanan Müslümanların âlem algısıdır. **Âlem**, “duyu ve akıl yoluyla kavranabilen veya mevcudiyeti düşünülebilen, Allah’ın dışındaki varlık ve olayların tamamını ifade eder.” (Bolay, 1989) Bir başka deyişle âlemin “Arapça, kâinat, güneş sistemi ve çevresindeki dönen gezegenler topluluğu, cihan, dünya, bütün varlıklar, mahlûkat, insanlar, halk, cemaat, cemiyet, çevre vs. gibi kelime anlamları vardır. Tasavvufta ise, Allah’tan gayri her şeye âlem denir. Âleme, âlem denmesinin sebebi onunla Allah’ın isimler ve sıfatlar bakımından bilinmesidir.” (Cebecioğlu, 2014: 302) Eflâtun, Aristo, Plotin, Batlamyus, Kindî, Farâbî, İbn-i Arâbî, Gazzâlî gibi mütefekkirler tarafından felsefî ve tasavvufî bağlamda farklı şekillerde yorumlanan âlem kavramının klâsik Türk şiirindeki tezahürü bir hayli sınırlıdır. Şiirlerde ağırlıklı olarak dünya ve ahireti anlatan iki cihandan ve on sekiz bin âlemden bahsedilir. Konu itibarıyla iki cihan kullanımı ele alındığında; bu tamlamanın dünya ve ahireti karşıladığı söylenilebilir. İslam inancına göre en sade ve en geniş ifadesiyle maddî ve manevî olmak üzere iki âlem vardır. Bunların birisi insanın doğumundan ölümüne kadar konuk olduğu dünya, ikincisi ise dünyada yaptığı bütün fiillerin karşılığını göreceği ve ebedî olarak kalacağı ukbadır.

Bu âlem algısını ifade etmek için beyitlerde iki cihan, iki âlem, dü cihan, dü âlem kelime grupları kullanılır. Aşağıdaki beyitlerde iki cihan, şairler tarafından tanımlanır. Buna göre âlemler maşuğun yani Allah’ın cemâlinden ibarettir. Nitekim İslam inancında, zuhur bulmuş her nesnenin ve varlığın Allah’ın celâlinden ya da cemâlinden bir iz taşıdığı kabul edilir. Muhabbeti benimseyen şair, celâli görmezden gelerek cemâlde yoğunlaşır.

Sanma kasdum bûs-i la'lünle visâlündür senün

İki ‘âlemden garaz cânâ cemâlündür senün

Nev’î (G. 243/1)

Aşağıdaki beyitte iki cihanın Allah'ın "ol" demesiyle meydana gelen iki dalgadan ibaret olduğu vurgulanır. Burada üzerinde durulması gereken vasıf, kâinatın her an oluşum içerisinde olmasıdır ki bu hal, hiçbir ânı birbirine benzemeyen ve sürekli bir devinim içinde bulunan dalgayı andırır.

Ag u karadan "kün fe kân" bir mevcimiş iki cihân
Bahr-ı 'ademden iy cüvân kim biliser 'ummânumuz
Gülşenî (54/6)

Bunların yanı sıra şairin tek amacı iki cihan içre Allah aşkına ulaşmaktır. Şaire göre iki cihanda da Allah'a ulaşabilmek akıldan geçmekle mümkündür.

İki cihanda matlabımız aşk-ı dostdur
Sığmaz kitâb-ı akla bizim dasitanımız
Usûlî (G. 37/6)

Aşağıdaki beyitte de Allah'ın rahmetinin kulun günahları karşısındaki sınırsızlığından bahsedilir. Burada iki âlem Allah'ın rahmetini barındıran iki kefe olarak tanımlanır.

Rahmetün bahrine nisbet katredür cürm-i 'usât
Kibriyâ-i feyz-i cûdunda dü 'âlem keff-i has
Zâ'ifi (K. 1/3)

İki cihanın varlığını vurgulayan şairlerin yanı sıra nefis mertebelerini aşip hakikate biraz daha yaklaşmış olanların gözünde Allah dışındaki her şey yavaş yavaş silinir. Bunların başında iki âlem gelir. Bu durumda şair aşkla tamamen dolarak dünya ve ukba kaygısından kurtulmak ister. Buna iki âlemden geçmek, feragat etmek, asla ulaşmak da denilebilir.

'Aşk ile ser-mest olan bilmez dü 'âlemden haber
Ana hergiz olmasa dünyâ vü 'ukbâ kâşkî
Bâkî (G. 496/5)

Hayâlî-i Gülşenî'de sevap, günah gibi birtakım hesaplardan ve maddî manevî her varlıktan geçmek şeklinde iki âlemden feragat edebilmenin reçetesi sunulmuştur.

Geç ta'allukdan Hayâlî koma varlıktan eser
İster-isen kim bulasın iki 'âlemde ferâğ
Hayâlî-i Gülşenî (G. 128/5)

İki cihanın kapsayıcı atmosferi ya da iki cihandan soyutlanma durumlarının dışında, aşğın iki cihanı küçümseyerek hiçe saydığı da görülür. Sevgilinin olmadığı iki cihan, aşğın gözünde zindandan başka bir şey değildir.

Dü cihân gülşeni bil gözüme zindân görünür

Bana yâr olmayacak sen büt-i Rıdvân şekil

Mihri (K. 8/6)

Hiz. Muhammed'in eşsiz özelliklerde yaratılması, iki cihanda benzerinin olmaması da aşağıdaki şekilde anlatılır. Ancak burada vurgulanan iki âlem değil, Hiz. Muhammed'in güzelliğinin eşsizliğidir.

Gerçi Yûsuf gibi mümtâz güzel nâdir olur

İki 'âlemde nazîrün dahi yok söz bir olur

İshâk (G. 53/1)

“Toplumda bulunmak, kâf ve nûn (kûn) vasıtasıyla yaratılan her şey, varlık ve oluş gibi mânalara gelen bir tasavvuf terimi” (Uludağ, 2002) olan **kevineyn** (dü kevn) de iki cihan tamlaması paralelinde değerlendirilecek bir kelimedir. Aşağıdaki beyitte yukarıdaki anlamlandırmalar gibi dünyaya dair her türlü güzellikten geçen insanın iki cihan padişahı olacağı anlatılır.

Dü-kevnün pâdişâhidur ser-â-ser

Olanlar hubb-ı dünyâdan müberrâ

Nihânî (G. 1/6)

Rahîmî'ye ait olan murabbada ise Hak âşıklarının amacının Allah'a ulaşmak olduğu ve bu amaç neticesinde kendilerine iki cihan saadetinin bağışlanacağı anlatılmıştır.

Hazreti Monlâyıla Mevlâyâ buldu kurbeti

Tan mıdur bize tufeyl olsa dü kevnün devleti

Hakk bilür ihlâs ile kılduk bu 'azme niyyeti

Tâbi-i takdîr olup azm-i Karaman eyledün

Rahîmî (Mrb. 20/4)

Aşağıdaki beyitte de âlemlerin gözlerinin nurunun Allah'ın nurundan kaynaklandığı ifade edilir.

Rûşen budur ki çeşm-i çerâğ-ı dü kevn senin

Ey nûr-ı Hakk senünle görür 'âlemün gözi

Rahîmî (G.312/4)

İslam inancına göre, “peygamberlerin Allah'ın izniyle peygamberliklerini ispat için yaptıkları, akılla açıklanması mümkün olmayan olağanüstü iş, halkı hayrette bırakan ve ancak ilâhî müdâhaleyle açıklanan hârikulâde hal ve davranış” (<http://kubbealtilugati.com/sonuclar.aspx?km=M%C3%9BC%C4%B0ZE&mi=0>)'lara mucize denir. Kur'an-ı Kerim'in 54. suresi olan Kamer suresinin ilk ayeti şudur: “Kıyamet yaklaştı ve

ay yarıldı”. *“Hadis rivayetlerine göre, ‘ayın yarılması’ Hz. Peygamberin gösterdiği mucizelerden biridir. Müşriklerin bir mucize istemeleri üzerine Hz. Peygamber parmağı ile aya işaret etmiş ve ay ikiye bölünmüştü.”* (Altuntaş-Şahin, 2011:590) Klâsik Türk şiirinde birçok kez bu mucizeye telmih yapılmıştır. Aşağıdaki beyit bu kullanıma örnek olarak gösterilebilir.

Âfitâbum gice şemşîr-i işâret sundun
Şevk ile kendüsini itdi iki pare kamer

Enverî (G. 57/6)

Mucizelere dayalı anlatımlardan biri de Hz. Muhammed’in Miraç hadisesidir. Kur’ân-ı Kerîm’de Necm suresinde *“Sonra (ona) yaklaştı. Derken sarktı. (Bu suretle o, peygambere) iki yay kadar yahut daha da yakın oldu.”* (Necm 8/9) buyurulmaktadır. Buradaki **“kâbe kavseyn”** sözü *“iki yay aralığı kadar”* şeklinde tercüme edilebilir. *“Peygamberimizin Mirac gecesi Allah ile görüştüğü inancı bu âyetten dolayıdır. Mirâciyelerde daha çok ânilan bu âyeti, sûfiler mecâzî anlamıyla benimsemişler ve bunu Allah ile Peygamberimiz arasındaki yakınlığın delili olarak görmüşlerdir. Şiirlerde daha çok Mi’râc ve âyetin devamındaki ‘ev ednâ’ (belki daha da yakın) sözüyle birlikte anılır. ‘Kâb’ kelimesi yayın ortasındaki ok konulan yerdir. ‘Kavseyn’ ise bu noktadan itibaren yayın iki yanındaki uzunluğa denir. Tasavvufta bu iki kavis ‘vücûp’ ve ‘imkân’ diye tevîl edilir ki Peygamberimizin, imkân âleminde zâhir olup vâcip Allah bulunduğunu bilmesi, görmesi ve gerçek karşısında daha da ilerlemesi; bunun sonucunda da her şeyin Hak olduğunu anlamasıdır.”* (Pala, 2010: 245)

“Kâbe kavseyn” ma’nâsın anlayuben fehm eyledi

Kâni’ olmadı anunla irdi “ev ednâ”sına

Üftâde (324. sayfa/1. beyit)

İslâm dininde ramazan bayramı ve kurban bayramı olmak üzere **iki bayram** vardır. *“Arapça’da îdü’l-fitr ve îdü’l-adhâ şeklinde adlandırılan her iki bayram da hicretin 2. yılından itibaren kutlanmaya başlanmıştır.”* (Bozkurt, 1992) Osmanlı toplum ve kültürel hayatının temel zeminini teşkil eden İslam dininin bu iki bayramı, şiirlerde sevgiliyle ilişkilendirilerek kullanılır. Ay’ın hareketine göre belirlenen bayram vakitleri çoğu zaman sevgilinin iki kaşı çerçevesinde anlatılır. Sevgilinin kaşlarının hilal şeklini alması ile aşığın bayramı başlamış olur.

Görelî kaşun hilâlin bedr-i vechünden direm

Bir nazardan iki bayram sana itmekdür revâ

Gülşenî (5/2)

Nazmî’de de sevgilinin iki kaşı yılda iki bayram olmasına delalet eder.

Yılda iki ‘ıyd olduğına dâldurur dâl

Alnında iki kaşî hilâli ramazânun

Nazmî (G. 3541/3)

Klâsik Türk şiiri geleneğine uygun olarak âşık çoğu zaman vuslata erişemez. Her ne kadar bayramlar sevenlerin kavuştuğu vakitler olarak algılansa da âşık bu genellemenin dışında kalır. Bu durumda onun payına düşen ah vah etmektir.

Ben umardum iki ‘ıyd idem bu yıl bir ayda

İrmedüm ‘ıyd-ı visâle kaldum âh u vâйда

Şâhî (G. 141/1)

İslamî ilimlerden fıkıh dairesi içinde yer alan **şahit ve şahitlik** konusu, aşığın aşkını ispat etmesi vesilesiyle şiirlerde bir araç olarak kullanılır. “Sözlükte hazır bulunmak, haber vermek, bilmek, gözlemek, görmek anlamlarındaki şehâdet kökünden türeyen şâhit, fıkıh terimi olarak bir olaya veya duruma tanık olan veya tanıklık eden kişiyi ifade eder.” (Apaydın, 2010) Ancak bu şiirlerde şahitliğin şartlarından ziyâde şahit sayısı önemsenir. İslam dininde “bir konuda aranan asgari şahit sayısı için şahitlik nisabı tabiri kullanılır. Fıkıh literatüründe şahitlik edilen konunun mahiyetine göre değişik şahitlik nisapları söz konusudur.” (Apaydın, 2010) Şiirlerde şahitlik nisabıyla ilgili olarak âşığın/şairin durumunu ifade etmek için kimi zaman kendisine iki şahit tuttuğu görülür. Aşağıdaki örneklerde yer alan güvâh, şâhid, tanuh (tanık) ve delil kelimeleri ile bu konuya değinilir.

Aşağıdaki beyitte Lâmi’î, kendisini yalancı çıkarmaya çalışan rakiplerine rağmen gözyaşları ve ahlarının şahitliğinde âşıklığını ispat etmekte hiç zorlanmadığını belirtir.

Müdde’î inkâr iderse gam degüldür Lâmi’î

Mihrüm için eşk-ü-âh iki guvâhumdur benüm

Lâmi’î (G. 318/7)

Âşık Çelebi’ye göre ise âşıklığın ispat edilmesi için âşığın bağırmı yakan ateşli ahlar ve şiirleri vasıtasıyla anlattığı hallerinin bilinmesi yeterlidir.

‘İşk isbâtına besdür iki şâhid

Sûz-ı âh ile hemân hâlet-i eş’âr olsun

Âşık (G. 68/3)

Kadı Burhaneddin ise sevgilinin gamzesinden dolayı kanlar içinde kalan ciğerini ve yüreğini mağduriyetini ispat edecek iki şahit olarak tanımlar.

Bilür ciger ü dil ki gözün kan içicidür

Ol iki tanuhlıh vireler kana mı dirsın

Kadı Burhaneddin (G. 192/5)

Gönlünde çektiği gamın ateşiyle yanan Hayâlî bu yanık yarasını cisminde taşır. Böylece aşkının hem bâtında yani ruhunda hem zâhirde yani bedeninde iki işareti vardır ki bu işaretler esasen âşığm iki şahididir.

Şu'le-i gam dilde vü cismimde dağı çün fetil

Zâhir ü bâtın getirdim aşkına iki delil

Hayâlî (G. 310/1)

Bu kelime ve kavramların dışında “iki”nin sayma sayısı olarak kullanıldığı beyitlerde de İslamî motiflerden yararlanılır. Bu kullanım divanlarda oldukça yaygındır. Ancak burada birkaç örnek ele alınacaktır.

Klâsik Türk şiirinde sıkça birlikte anılan isimlerden biri Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'dir. Hz. Hasan, Hz. Muhammed'in torunu, Hz. Fatıma ve Hz. Ali'nin büyük oğludur. Hz. Ali'nin şehit edilmesinden sonra hilafeti devralmıştır. Hz. Hüseyin ise onun küçük kardeşidir. O da Kerbelâ'da şehit edilmesi dolayısıyla şiirlerde anılır. Ancak aşağıda yer alan örnekte bu iki ismin siyasî, idarî, dinî vasıflarından ziyâde Hz. Muhammed'in torunu olmaları vurgulanmıştır. Bu beyitlerde Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin fidan, gül, gonca, meyve, badem, değerli taş, mücevher, kılıç, inci, yıldız gibi çeşitli varlık ve nesnelere benzetilmiştir.

Hasan'dur ol güle jâle Hüseyin ona gonce

Ki oldı revnak-ı bâg anlarunla efzûn-ter

O bâga iki nihâl ol nihâlde iki gül

O gülbüne iki gonce o şâha iki semer

O postda iki bâdâm o pisteye iki magz

O hâteme iki fas ol nigîne iki güher

O tîgde iki bend ol niyâmnda iki tîg

O dürce iki dür ol burcda iki ahter

Âşık (K. 14/81-85)

Aşağıdaki beyitte Arap alfabesinde yer alan ve huruf-ı mukataadan olan hâ ve mim harfleri ile Hz. Muhammed'in Ahmed ve Muhammed isimleri arasında ilgi kurulmuştur.

Hâ mim harfî dü-nâmundan işâretdür senün

Hâya Ahmed didiler mîme dahi hem Mustafâ

Muhibbî (G. 26/4)

Sevgilinin güzellik unsurları çeşitli benzetmelerle şiire konu edilir. Burada da sevgilinin parlayan yüzü ve siyah zülfü rengi dolayısıyla güneş ve aya benzetilmiştir. Bu benzetmeler yapılırken de Kur’ân-ı Kerim’in 91. ve 92. sureleri olan Şems ve Leyl surelerinin isimlerinden yararlanılır.

Yüz ü zülfüng dürür ve’ş-Şemsü’l-leyl
Cemâling mushafında ikki âyet

Cemîlî (vrk. 30b/4)

İslam inancından kulun Allah ile iletişimi dualar vasıtasıyla sağlanır. Aşağıdaki beyitte şairin dua etmek için göğe açılmış avuçları şekil itibariyle iki kâseye benzetilir.

Ol şehün ‘ömri dırâz olmag için ben ölicek
Kabrüm üzre el açup ide du’âlar iki tas

Taşlıcalı Yahyâ (G. 189/3)

Sonuç

Bir dilin varlıklarından olan ve zamanla birçok disiplin dâhilinde farklı anlamlar kazanan sayılar, edebî eserlerde de kendine yer edinmiştir. Bu çalışmada sayılar konusuna kısaca değinildikten sonra 16. yüzyıl divanlarından derlenen beyitler ışığında şairler tarafından “iki” sayısına getirilen yorumlar özetlenmiştir. Konunun oldukça geniş olması dolayısıyla da bu kullanımlardan yalnızca İslam inancı bağlamında olanları değerlendirilmiştir.

Örnek beyitlere bakıldığında rahatlıkla söylenilebilir ki aşk konusunu merkeze alan bu şiir geleneğinde sayılar da aşkı anlatmak için bir araç olarak kullanılmıştır. Şairin iki sayısına bakışı ise ne bu sayının basit anlamda sayma sayısı olarak kullanılması ile ne de bu sayıya getirilen felsefî yorumlarla sınırlandırılabilir. Şair, âşık kisvesine bürünerek bu sayıyı genel olarak ilahî ya da beşerî aşktan kaynaklanan duygularını ifade etmek için kullanır.

Şiirlerde ikilik, iki cihan, iki bayram, iki şakk, kâbe kavseyn, iki şahit kalıp kullanımlarıyla İslamî geleneğe ait birçok inanış, ritüel, ayet, hadis, mucize ve hukuk konularına göndermeler yapılmıştır. Ancak bu kullanımlar aşk potasında eritilerek okuyucuya sunulmuştur. Buradan anlaşılacağı üzere, bir sayıya getirilen birçok yorumdan sadece birisi bile sayının yalnızca dil varlığı olarak kullanımına değil, anlatım unsurları arasındaki önemine de işaret eder. Bu aynı zamanda şairin zengin bilgi birikiminin ispatı olmasının yanı sıra anlatımında kullandığı malzemenin de derin bir arka plana dayandığını gösterir.

Kaynakça

- Ak, C. (1987). Muhibbî Dîvânı –İzahlı Metin- Kanûnî Sultan Süleyman, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı 1000 Temel Eser 129, 875 s.
- Akarsu, K. (1993). Rumelili Zaifi, Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divanı'ndan Seçmeler. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları No. 2462, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi No. 634, Araştırma İnceleme Dizisi No. 40.
- Akay, M. (1996). İbrahim Gülşenî'nin Dîvânı: Metin-Dil Hususiyetleri-Sözlük, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Altuntaş, H., Şahin, M. (2011). Kur'an-ı Kerim Meâli. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Apaydın, H. Y. (2010). "Şahit". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 38, 278-283.
- Arslan, M. (2007). Mihrî Hâtun Divânı. Amasya: T. C. Amasya Valiliği, 400 s.
- Avşar, Z. (2000). Revânî Dîvânı'nın Karşılaştırmalı Metni, Doçentlik Takdim Tezi, Niğde.
- Bahadıroğlu, M. (1995). Celvetiyye'nin Piri Hazret-i Üftâde ve Divanı. Bursa: Kuran Kursu Öğrencilerini Koruma Derneği, 400 s.
- Bentley, P. (2011). Sayılar Kitabı. (Çev. Cem Duran). İstanbul: NTV.
- Biray, N. (1988). Cemîlî Dîvânı Metin-Gramer Notları-Sözlük, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bolay, S. H. (1989). "Alem". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2, 357-360.
- Bozkurt, N. (1992). "Bayram". Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 5, 261-263.
- Cebecioğlu, E. (2014). Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. İstanbul: Otto.
- Çavuşoğlu, M. (1977). Yahyâ Bey Dîvan Tenkidli Basım. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 603 s.
- Çavuşoğlu, M. – Tanyeri M. A. (1981). Hayretî Divan Tenkitli Basım. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları 2868, xxiii+448 s.
- Çavuşoğlu, M. – Tanyeri M. A. (1990). Üsküplü İshâk Çelebi Dîvan Tenkitli Basım. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 378 s.
- Çınar, T. (1998). Hayâlî-i Gülşenî Dîvânı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Dursun, M. (1990). Nîhanî Divanı: İnceleme-Metin, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erdoğan, T. (1971). Lâmiî Çelebi Divanı Varak 197b-257a Kısmının Transkripsiyon ve Edisyon Kritik'i, Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul.
- Ergin, M. (1980). Kadı Burhaneddin Divanı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Hançerlioğlu, F. (1988). Âşık Çelebi Divânı, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- İnternet: Kubbealtı Lügati "Mucize". (2016, Nisan) Web: <http://kubbealtiligati.com/sonuclar.aspx?km=M%C3%9BC%C4%B0ZE&mi=0>
- İsen, M. (1990). Usûlî Divanı. Ankara: Akçağ, 243 s.
- Kılıç, F. (2000). Şehzâde Bayezid Şâhî Hayatı ve Divanı. Ankara: Kültür Bakanlığı, xvi+308 s.
- Kurnaz, C.-Tatçı, M. (2001). Ümmî Divan Şairleri ve Enverî Divanı. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, x+133 s.

Küçük, O. N. (2009). İbnü'l Arabî Düşüncesinde Varlığın Tasavvufî Yorumunun Sayı Metafiziğine Uzanan Yansımaları. *Tasavvuf | İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnü'l Arabî Özel Sayısı-2)*, 23.

Küçük, S. (2011). *Bâkî Dîvânı Tenkitli Basım*, Ankara: Türk Dil Kurumu, 472 s.

Mermer, A. (2004). *Kütahyalı Rahîmî ve Divanı*. İstanbul: İstanbul Sahaflar Kitap Sarayı, 589 s.

Pala, İ. (2010). *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı.

Sert, A. (1968-1969). *Lami'in Gazellerinin (e'den k'ye kadar) Edition Critique*, Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul.

Tan, B. (2013). Sayı Sembolizasyonu ve Eski Türk Hikâyelerinde Sayıların Dili. *Bilim Kültür-Uluslararası Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2, 166-173.

Tarlan, A. N. (1992). *Hayâlî Bey Divanı*. Ankara: Akçağ, 323+61 s.

Tulum, M. – Tanyeri, M. A. (1977). *Nev'î Divanı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları 2160, xx+607 s.

Uludağ, S. (2002). "Kevn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 25, 343.

Üst, S. (2012). *Edirneli Nazmî Dîvânı İnceleme Metin*. Kültür ve Tüizm Bakanlığı Kültür Eserleri: 504 (e-kitap)

İnternet: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/10604,edirneli-nazmi-divani-sayfa-1-1989pdf.pdf?0> (29.03.2016)